

YAZILI BASINDA ENGELLİLERİN TEMSİLİ: HÜRRİYET, MİLLİYET, SABAH GAZETESİ ÖRNEĞİ

Deniz Elif YAVALAR¹

ÖZET

Basını dördüncü güç olarak niteleyen yaklaşımlara göre medya, temsili demokrasilerde çoğulculuğu sağlayan en önemli araçtır. Bu paralellikte engelli bireyler de demokratik bir iletişim düzeninin koşulu olarak, kendi seslerini basında duyurabilmek; haklarını savunabilmek ve geri planda kalan sorunlarını medyanın gündemine taşımak istemektedir. Medyanın engelli bireylere ilişkin haberlere yer vermesi, bu manada önem arz etmektedir. Yapılan literatür taraması sonucunda, medya ve engelliler konusunu içeren çalışmaların sayısının oldukça sınırlıdır. Araştırmanın örneklemini, 10-16 Mayıs 2019 tarihleri arasına denk gelen "Dünya Engelliler Haftası" süresince yayınlanan Hürriyet, Milliyet ve Sabah gazeteleri oluşturmaktadır. Bu araştırmanın amacı, Türk basınının engellilere ilişkin haberleri nasıl bir haber söylemi ile okuyucuya sunduklarını ortaya koymaktır. Çalışmada incelenen gazetelerde, ilgili zaman aralığında toplam 46 engelli haberine yer verildiği tespit edilmiştir. Engelliliğin söylemsel yapısı, engelliğin kavramsal çerçevesi düzleminde bireysel/tıbbi, azınlık/toplumsal, olumlayıcı modelleri ortaya koymuştur. 3 temel kavramsal modele göre seçilen 9 haber, Teun Van Dijk'in eleştirel söylem çözümlemesi referans alınarak incelenmiştir. Toplumsal yaşam içinde dezavantajlı konumda olan engelli kişilere sınırlı bir biçimde yer veren örneklem dahilindeki gazetelerde, engelliliği kavramsallaştırma şekilleri olduğu görülmüştür. Toplum engellileri yazılı basının temsil ettiği biçimiyle algılamaktadır. Bu bağlamda temsillere konu olanların özelliklerinden çok, onları üreten ve yayanların yargılarını yansıtmakta olduğu söylenebilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Engelli, engellilik modelleri, engelli haberleri, eleştirel söylem çözümlemesi.

THE REPRESENTATION OF THE DISABLED IN PRINTED PRESS: THE SAMPLE OF HÜRRİYET, MİLLİYET, SABAH NEWSPAPERS

ABSTRACT

According to the approaches that characterize the press as the fourth power, media representation is the most important tool providing pluralism in democracies. As a condition of a democratic communication order, individuals with disabilities want to be able to express their opinions and voices in the press, to defend their rights and to bring their remaining problems to the agenda of the media. It is important for the media to include news about people with disabilities. It has been observed as a result of the literature review that the number of studies involving the media and the disabled is quite limited. The sample of the study consists of Hürriyet, Milliyet and Sabah newspapers published during the "World Disability Week", which coincides between 10-16 May 2019. The purpose of this research is to unearth the ways in which the Turkish press presented the news about the disabled with a news discourse to the reader. It has been determined in the newspapers analyzed under the study that a total of 46 news accounts are included in the relevant time interval. Individual / medical, minority / social affirmative models have been introduced at the level of the discursive structure of disability and the conceptual framework of disability. 9 news items, selected according to 3 basic

¹ Öğr. Gör. Dr., Erciyes Üniversitesi İletişim Fakültesi, Kayseri, Türkiye, deyaval@erciyes.edu.tr

conceptual models, have been analyzed with reference to Teun Van Dijk's critical discourse analysis. It has been observed that there are various ways to conceptualize disability in the newspapers within the sample, by attaching a limited place to people with disabilities who are disadvantaged in social life. Community perceives people with disabilities in the way they are represented in the print media. In this context, it can be said that it reflects the judgments of those who produce and spread them, rather than the characteristics of those who are subject to these representations.

Keywords: Disability, disability models, disabled news, critical discourse analysis.

1. GİRİŞ

Dünya Sağlık Örgütü tarafından gerçekleştirilen Dünya Sağlık Araştırması verilerine göre, nüfusu 7 milyardan fazla olan dünyada bir milyarı aşkın kişi yaşamını bir engel türü ile sürdürmektedir. Araştırmada, 15 yaş ve üzerindeki bireyler arasında engeli ile yaşamak durumunda olan insan sayısının yüzde 15.6 olduğu belirtilmektedir (World Report on Disability, 2011, s. 29). Türkiye’de ise Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) tarafından 2002 yılında yapılan Türkiye Özürlüler Araştırması (2009, s. 5) verilerine göre, 8.5 milyon engelli birey bulunmaktadır. Raporda özürlülük oranı yüzde 12.29 olduğu ifade edilmektedir. 2010 yılında TÜİK tarafından yapılan Özürlülerin Sorun ve Beklentileri Araştırması sonuçlarına göre, Ulusal Özürlüler Veri Tabanına kayıtlı özürlülerin yüzde 58,6’sını erkek, yüzde 41,4’ünü kadınlar oluşturmaktadır. Bu bireylerin yüzde 29,2’si zihinsel, yüzde 8,8’i ortopedik, yüzde 8,4’ü görme, yüzde 5,9’u işitme, yüzde 3,9’u ruhsal ve duygusal, yüzde 0,2’si dil ve konuşma, yüzde 25,6’sı süregelen hastalığa ve yüzde 18’i birden fazla engele sahiptir (TÜİK, 2011). Engelli bireyler, tüm dünyada nüfusun önemli bir bölümünü oluşturmalarına karşın toplumsal hiyerarşi içinde dezavantajlı grup olarak konumlandırılmaktadır. Engelliliğin çoğu zaman toplum nezdindeki genel olarak kabul edilen anlamı, normların dışında olmayı ifade etmektedir. Mevzu sosyal yönüyle ele alındığında engellilik, tıbbi tanımın ötesinde toplum bilimsel bir durumdur ve bireyin biyolojik doğasıyla belirlenmekten ziyade varlığını sürdürdüğü sosyal alan içinde anlam kazanmaktadır. Bu bağlamda engelli bireylerin, diğer fertler tarafından bazı ayrımcı tavır ve davranışlara uğrayan toplumsal bir grup olarak ifade edilmelerine yol açmaktadır (Özgökçeler ve Alper, 2010, s.34).

Toplumların ve kültürlerin, engelli bireylere bakışı konusunda temsillerin önemli bir bilgi kaynağı olduğu söylenebilmektedir. Temsiller, yalnızca ait oldukları döneme ve topluma tanıklık etmekle kalmamaktadır; tutum ve davranışlar, cinsiyet rolleri, gelenekler ve hatta önyargılar, toplumsal öğrenme kuramına göre bu yolla edinilmektedir (Zengin, 2014, s. 237). Toplumsal olgular üzerine kolektif temsil şemaları yaratılarak, temsillerle ilgili kalıp yargı (stereotip) oluşturulmakta ve kişisel deneyime dayanmayan, verili toplumsal yaşamın baskısına uygunluk söz konusu olmaktadır. Medya: düşünce, davranış oluşumunda ve mübadelesinde en etkili faktörlerden biridir. Engelli bireylere yönelik tutumların, önyargıların ve ayrımcı uygulamaların şekillenmesinde medyanın etkisi büyüktür (Toplum Özürlülüğü Nasıl Anlıyor Araştırması, 2002, s.139). Medya üzerine yapılan çalışmalar, engelliliğin kavramsallaştırılmasında nasıl etkili bir araç olarak kullanılabileceğini ortaya koymaktadır.²

² Medya ve engelliler konusundaki bilimsel araştırmalar incelendiğinde şu çalışmalar karşımıza çıkmaktadır: “Sosyal Dışlanma Açısından Bedensel Engelli Bireylerin Yaşantılarının İncelenmesi” (Ergüden, 2008), “Engelli Bireylere İlişkin Kültürel Tanımlamaların Başka Dilde Aşk Filmi Üzerinden İncelenmesi” (Polat, 2011), “Engellilere İlişkin Haberlerin Hak Haberciliği Bağlamında Değerlendirilmesi” (Yıldırım, 2011), “Ulusal Basında Özürlülük İmajının Sosyal Model Açısından Değerlendirilmesi” (Cinisi, 2012), “Ulusal Televizyon Kanallarında Engelli Hakları” (Sönmez, Karatekin ve Merey, 2013), “Yakın Dönem (1996-2013) Türk Sinemasında Engellilerin Temsili” (Paftalı, 2013), “Televizyon Haberlerinde Sunulan Engelli Temsillerinin Alımlanması” (Ulu, 2013) “Engellilik Modelleri Çerçevesinde Medyada Engelli Temsilleri” (Zengin, 2014), “Dijital Medyada Engellilerin Temsili:

Günlük yaşamımızın mühim bir parçası olan medya, hem bir endüstri olarak hem de bilginin kitlelere yayılmasında büyük bir öneme sahiptir. Engelli bireylerin sosyal hayatın alanlarında karşılaştıkları güçlüklerden ötürü toplumsal yaşama katılmadıkları bilinmektedir. Toplumun bireyleriyle bu dezavantajlı grup arasındaki iletişim yokluğu, medyayı en önemli kaynak durumuna getirmekte ve toplumun engellileri medyanın temsil ettiği biçimiyle algılamasına yol açmaktadır. Bu bağlamda, bu temsillere konu olanların özelliklerinden çok onları üreten ve yayanların yargılarını yansıtmakta olduğu söylenebilmektedir. Medyada engelli bireylerin temsili konusunda ortaya çıkan kalıp yargılar, genel olarak iki grupta sınıflandırılabilir. Engelliler bir yandan acıma, merhamet duyguları, engellilik deneyimi ile bağımlılığı, yoksulluk ve hastalığın ilişkilendirildiği yetersizlikleriyle betimlenirken öte yandan süper kahramanlar olarak da karşımıza çıkmaktadır. Bir vakada engelli birey, toplumsal katılım sağlamayan, istenmeyen, tolere edilmeyen bir yük olarak; başka bir vakada ise işlev bozukluklarına karşın büyük başarılar kazanan sıra dışı kişi olarak gösterilmektedir. Araştırmalar medyada temsillerin çoğunlukla olumsuz stereotipler üzerine kurulu olduğunu, engelli bireylerin yardıma muhtaç, bağımlı, güçsüz kişiler olarak betimlendiklerini göstermektedir. Bu yaklaşım engelli bireylerin medyada sadece olumsuz stereotiplerle değil; aynı zamanda geleneksel tıbbi yaklaşım modeline göre bireysel trajedinin aktörleri olarak betimlendiğini göstermektedir (Zengin, 2014, s. 238, 244). Britanyalı aktivist Paul Hunt da, 1966 yılında editörlüğünü yaptığı Damga: Engellilik Tecrübesi (Stigma: The Experience of Disability) isimli kitabında, kitle iletişim araçlarında engelli bireylerin kalıp yargılar (stereotipler) içerisinde temsil edildiğini ifade etmektedir. Engelliler için kullanılan bu kalıp yargılar: özürsüz ve acınası kişi, bir merak yâda şiddet nesnesi, uğursuz veya kötü, süper sakat, atmosfer, gülünç, kendinin devasa düşmanı, bir yük, aseksüellik ve günlük hayata katılamamak şeklinde belirlenmiştir. Bu stereotipler özellikle televizyon, basın ve reklamcılıkta belirgindir (Barnes, 1991, s. 45-46; Pirls ve Popovska, 2013, s. 42).

Medyada, toplumun dezavantajlı kesimlerine simgesel bir yeniden üretim mecrası olarak açığa vurduğu temsil düzeyinde ayrımcılık biçimleri vardır. Söz konusu biçimleri "Ayrımcılık ve Medya" isimli çalışmasında 4 başlık altında toplayan Sevilay Çelenk (2006, s. 224 - 227), sözel, görsel sunumlar ve kurulan söylem sayesinde yok sayarak veya kısıtlı bir şekilde yer vererek, haberlerde menfi olayların konusu yaparak, ötekileştiren ifadelerle birlikte anarak ya da nefret söylemi geliştirilerek, dışlanmalarına aracılık ederek ayrımcılık ürettiklerini ifade etmektedir. Medya vasıtasıyla, sosyal yaşam içinde dezavantajlı olarak sunulan engellilerin de, bu türden bir ayrımcılığın öznesi oldukları söylenebilmektedir. Çiler Dursun (2007, s. 106), haberin insan haklarıyla temelden bağlantılı olduğunu belirterek söz konusu bağlantının *dolaylı ve örtük, doğrudan ve açık bağlantı* olarak iki düzeyde³ birden işlemekte olduğunu ifade etmektedir. Engellilere yönelik tutum ve algının oluşmasında, engelli olmayan bireylere onların yaşadıkları güçlükleri yansıtan mesajların güçlü ve başarılı yanlarını vurgulayan mesajlardan daha çok ulaşması olumsuz bir etki yaratmaktadır (Toplum Özürsüzlüğü Nasıl Anlıyor Araştırması, 2002, s. 63). Bu bağlamda, geleneksel habercilik anlayışında bir olayın habere dönüşecek kadar önemli olup olmadığını değerlendiren haber değerleri unsurlarının yapısal

Toplumsal Paylaşım Ağı Facebook'ta Engelli Grup Sayfaları" (Çobaner ve Yıldırım, 2017), "Engelli Çocuk ve Medya: Engelli Çocukların Medyadaki Temsili" (Kuyucu, 2019)."

³ "1. Dolaylı ve örtük bağlantı: Haberler, yaşamlarını ve kendilerini temsil ettiği, gösterdiği, sergilediği insanların varoluşlarına ciddi bir müdahalede bulunan metinlerdir. Onları adlandırarak, kategorize ederek, sınıflandırarak ve kullanılan belirli haber temalarının içine sıkıştırarak, haber anlatısına ve diline boyun eğdirerek, iyi veya kötü, köle veya efendi, kurban veya fail konumlarına hapsederek müdahalesini gerçekleştirmektedir. 2. Doğrudan ve açık bağlantı: Haberler, insanların evrensel haklarıyla ilgili temsil stratejileriyle, hak kavrayışını ve insan haklarına ilişkin algılayışı, sorunlu hale getiren metinlerdir. Bütün insanların doğuştan gelen yaşama, özgürlük ve kişisel güvenlik haklarıyla ilgili konular ile tarih boyunca gelişerek evrensel geçerlilik kazanan yasalar önünde eşitlik, işkenceye ve insanlık dışı, onur kırıcı uygulamaların etkisinde kalmama gibi temel haklarla ilgili olan konularda da niteliği, yönü ve sonuçları bakımından oldukça sorunlu bir habercilik yapılmaktadır." (Dursun, 2007, s. 106).

bir soruna işaret ettiğini ifade eden Sevda Alankuş (2009, s. 108), insan haklarını merkezine alan hak haberciliğinde haber yapma sürecinin 3 önemli hususunun olduğu belirtmektedir. Hak ihlallerini haber yapmayı ve süreci takip ederek haberi devam ettirebilmenin önemine dikkat çeken Alankuş, aynı zamanda ötekileri haber yaparken bir hak ihlâlinin konusu/failli olmalarını beklememek gerektiğine işaret ederek herhangi bir haberi yaparken bile hak ihlâline neden olmamayı ve haklar ve kullanımları hususunda bilgilendirici, cesaretlendirici olmayı tavsiye etmektedir.

Engellilerin basındaki sunumlarına ilişkin çalışmalar oldukça sınırlıdır. Bu konuda ulaşılan araştırmalardan biri 2006 yılında Başbakanlık Özürlüler İdaresi Başkanlığı Özürlülük Araştırmaları ve İstatistik Dairesi Başkanlığı tarafından yürütülmüş olan çalışmasıdır (Özürlülerin Yazılı Basında Yer Almasına İlişkin Araştırma ve Analiz Raporu, 2006). Tüm yaygın basını araştırmaya dahil eden çalışma: 2003, 2004, 2005 yıllarının tamamı ve 2006 yılının ilk 6 ayına ait gazeteleri incelemiştir. Engelli bireylerin yazılı basında yer almasını konu alan araştırmanın raporunda, engellilik ile ilgili çıkan haber sayısının 7 bin 583 olduğu belirtilmektedir. Araştırma sonuçlarına göre: ayrımcılık ile ilgili 28, istismarla hakkında 44, engelliler ile ilgili yapılan sosyal aktiviteler ile ilgili bin 322, engellilerin maruz kaldığı olumsuzluklar hakkında 766 adet haber yapıldığı tespit edilmiştir. Tüm yılların toplamında haberlerin büyük bir çoğunluğunun engellilerin sosyal aktivitelerine ilişkin olduğu görülmektedir. Ayrımcılık ve istismar konuları en az yer alan başlıklar olarak yazılı basında işlenmiştir.

Medyada engellilere ilişkin temsilleri belirlemek, bu grubun toplum tarafından nasıl algılandığı ve bu gruba karşı hangi tutum ve davranışların geliştirildiği yönünde bazı veriler sağlamaktadır. Bu bağlamda çalışmanın araştırma örneklemini, 10-16 Mayıs 2019 tarihleri arasında denk gelen "Dünya Engelliler Haftası" süresince yayınlanan Hürriyet, Milliyet, Sabah gazetesi ve ekleri oluşturmaktadır. Çalışmada incelenen gazetelerde, ilgili zaman aralığında toplam 46 engelli haberine yer verildiği tespit edilmiştir. Engelliliğin egemen söylemsel yapısı, engelliğin kavramsal çerçevesi düzleminde bireysel/tıbbi, azınlık/toplumsal, olumlayıcı modelleri ortaya koymuştur. Bu bağlamda, gazetelerin engelli bireylere bakış açısının genel karakteristiğini irdeleme amaçlı olarak söz konusu 3 temel kavramsal modele göre 9 haber belirlenmiştir. Haber metinlerinde bu modellerin nasıl işlendiğini gösterebilmek için Van Dijk'ın eleştirel söylem çözümlemesine başvurulmuştur. Haber metinlerinin makro ve mikro yapılarının çözümlemesi yapılmıştır. Türk basınının engellilere ilişkin haberleri nasıl bir haber söylemi ile okuyucuya sunduklarını ortaya koymak amaçlanmaktadır.

2. ENGELLİLİĞE YAKLAŞIM MODELLERİ

Birleşmiş Milletler Sakat Hakları Bildirgesi'nde engellilik, "*Kişisel ya da sosyal yaşantısında kendi kendisine yapması gereken işleri, bedensel ya da sonradan olma herhangi bir noksanlık sonucu yapamayanlar*" şeklinde tanımlanmaktadır (Öztürk, 2011, s.17-18). Engellilik mevzusunda yapılan literatür araştırmasında, yetersizlik, özürülük ve engellilik kavramlarının birbirlerinin yerine kullanıldığı görülmektedir. Ancak söz konusu kavramlar birbirinden farklı manalar taşımaktadır. Dünya Sağlık Örgütü bu anlam karmaşasını önlemek, çeşitli disiplin ve bilim alanında ortak bir dil oluşturmak amacıyla uluslararası bir sınıflandırma geliştirmiştir. Yetersizlik, Özürülük ve Engelliliklerin Uluslararası Sınıflandırılması (ICIDH) isimli sınıflamada, özürülük olgusu 3 kategoride şöyle ele alınmıştır: Yetersizlik (Impairment), vücudun zihinsel, fiziksel veya işlevsel bozukluğudur. Özürülük (Disability), yetersizlik sonucu fonksiyonel kapasitede azalma ya da kayıptır. Engellilik (Handicap), bir yetersizlik ya da özürülük sonucu oluşan, toplum tarafından kişiden beklenen bireysel performans veya durumdan sapmaya neden olan toplumsal bir bozukluk olarak ifade edilmektedir. Dünya Sağlık Örgütü'nün sınıflamasına göre engellilik, yetersizlik ve özürülüğün sosyal ve çevresel sonuçlarıdır. Önce

kişide herhangi bir hasar yetersizlik oluşur, ardından işlevsel kısıtlılık özürülük ortaya çıkar ve sonunda sosyal daralma engellilik meydana gelir (Bilsin ve Boşbakkal, 2014, s. 66).

Tarihsel süreç içinde engelliler, farklı tutumlarla değerlendirilmişlerdir. İkel çağlarda özürülüklerin tanrılar tarafından lanetlenen ya da cezalandırılan kişiler olduğuna inanılmış, bu nedenle de toplumdan dışlanmışlardır. Cialıtaş devrinde engellilerin, ruhlar tarafından ele geçirildiğine inanılarak ölüme terk edilmesi genel bir teamüdü. Ortaçağ Avrupa'sında insanlar engelli olmayı, Tanrıdan gelen doğaüstü bir ceza şeklinde yorumlayarak, engelli bireyleri cadı olarak nitelmiş ve işkencelere maruz bırakmışlardı. Özürülüklere yönelik olumsuz ve acımasız tutumlar, dinler ve kutsal kitaplar aracılığıyla değişmeye başlamıştır. Daha sonraki yıllarda da devletler, özürülüklerin korunması görevini üstlenmişlerdir. Birinci Dünya Savaşını takip eden yıllarda, savaşta yaralanan çok sayıda insanın yaşamlarını özürülük olarak sürdürmek zorunda kalmaları nedeniyle rehabilitasyon kurumları kurulmaya başlanmıştır. New York'ta 1917'de açılan Sakatlar ve Maluller Enstitüsü'nü 1919'da açılan Milwaukee Sakatlar Rehabilitasyon Merkezi takip etmiştir. İkinci Dünya savaşından sonraki yıllarda entegrasyon ve normalleştirme kavramları ortaya atılarak savaş sonrasında ortaya çıkan işgücü açığının, kısmen de olsa savaşta yaralanan özürülüklerle karşılanmak zorunda kalınması bu kişilerin rehabilite edilmesini gündeme getirmiş, bununla birlikte engellilerin yeteneklerinin farkına varılmaya başlanmıştır (Toplum Engelliliği Nasıl Anılıyor Araştırması, 2002, s. 23; Yıldırım, 2011, s. 52-53).

Engelliliği tanımlamak ve duruma bakış açısını belirlemek üzere çeşitli modeller geliştirilmiştir. Modeller öncelikle bilim ve teknolojiye görülen ilerlemelerin ışığında bir gelişim göstermiş, daha sonra ise insan hakları söyleminin dünyada aktivistleri harekete geçirmesiyle birlikte hak temelli perspektife doğru yön değiştirmiştir. Engelliliğin söylemsel yapısı, engelliğin kavramsal çerçevesi bağlamında biyolojik ve sosyal kavranışları arasındaki kontrastı somutlaştırarak 3 temel kavramsal modeli ortaya koymuştur: Bireysel/tıbbi (individual/medical), azınlık/toplumsal (minority/social) ve olumlayıcı (affirmative) (Stamou, Alevriadou ve Soufla, 2016, s. 3). Engelliliğin bireysel/tıbbi modeli, tıbbi bir sorun veya kişisel bir deneyim/trajedi olarak kabul edilen bedensel bozulma, noksanlık, özürülük ve buna bağlı sınırlılıkları ifade etmektedir. Bireysel engellilik modelinde bedensel anormallik, bir dereceye kadar engellilik ya da işlevsel sınırlamaların nedeni olarak görülmektedir. Bu işlevsel sınırlama, bireyin daha geniş bir sınıflandırma içinde çürük olarak yaftalanmasının zeminini de hazırlamaktadır. Bireysel engellilik modelinin temelinde engellilik durumuna yönelik kişisel trajedi yaklaşımı yer almaktadır. Engelli insanların karşı karşıya kaldığı sorunların, sosyal dışlanmasının ana nedeni olarak engelli olmanın kendisi gösterilmektedir. Tıp uzmanları engelli bireylerin mustarip olduğu sorunların teşhis ve tedavisinde kilit bir rol üstlendiği için bireysel modele genelde tıbbi model de denilmektedir. Bu görüşe göre toplum, engelli insanların daha normal bir yaşam sürmeleri için sağlık hizmetlerine yatırım yapmalıdır (Giddens, 2008, s.325; Stamou, Alevriadou ve Soufla, 2016, s. 3).

1950'li yıllar insan hakları konusundaki görüş ve uygulamaların da yoğun olarak tartışıldığı yıllardır. Bu gelişmenin de etkisiyle 1950 yılında Cenova Konferansında özürülüklerin sosyal rehabilitasyonu gündeme getirilerek eğitim, tedavi, mesleki rehabilitasyon ve istihdam konularında uluslararası standartlar belirlenmesi ön görülmüştür. 1952 yılında Birleşmiş Milletler tarafından UNDP, ILO, WHO, UNESCO, UNICEF gibi uluslararası kuruluşların katılımının sağlandığı bir toplantıda yeni bir bakış açısıyla eğitim ve rehabilitasyon programları geliştirilirken, özürülüklerle ilgili konuların da bu kuruluşların programlarına dahil edilmesi istenmiştir. 1960'lı yıllara kadar özürülük bireye indirgenerek tıbbi bir yaklaşımla ele alınmıştır. 1960'ların sonlarında ise, engellilerin yaşadıkları sınırlılıklar ile çevresel etkenler ve toplumda onlara yönelik tutumlar arasındaki yakın ilişkiye işaret edilerek engelliliğin sosyal yönü

vurgulanmaya başlanmıştır. Bu yeni anlayış, uluslararası kuruluşların özellikle de Birleşmiş Milletler ve oraya bağlı örgütlerin engellilik politikalarına yansımıştır. 1969 yılında Birleşmiş Milletler Genel Konseyi Sosyal Kalkınma ve Kalkınma Sürecine Dair Bildirge'yi yürürlüğe koymuştur. Bu bildirgenin 19. maddesi zihinsel ve bedensel özürülülerin topluma katılımının artırılması da dâhil olmak üzere sağlık, sosyal güvenlik ve sosyal refah önlemlerinin alınmasını da ön görmektedir (Toplum Engelliliği Nasıl Anılıyor Araştırması, 2002, s. 24).

1970'lerden itibaren engelliliğin bireysel/tıbbi modeline yönelik olarak yapılan eleştirilerin sonucunda değişik kavramsallaştırmalar doğmuş ve birkaç istikamette gelişmiştir. ABD'de sistematik bir özerklik kazanımıyla başlayan bu süreçte azınlık topluluğu olarak görülen engelli grubunun, etnik köken, sınıf ve cinsiyet gibi diğer ezilen sosyal küme ile benzerlik gösterdiği görüşü savunulmuştur. Öte yandan Britanya'da ayrımcılığa karşı kurulan Bedensel Engelliler Birliği (UPIAS) bildirgesinde, sakatlık ve engellilik arasında özsel bir ayırım olduğunu ileri sürerek, bireysel modele karşı köktenci bir alternatif sunmuştur. UPIAS, fiziksel sakatlığın bireyin biyomedikal bir özelliği olduğu yolundaki tanımı büyük ölçüde kabul ederek, engelli toplumsal terimlerle tanımlamıştır: Engellilik, bireysel bir sorun değil sakatlığı olan insanların toplumla tam olarak kaynaşmalarını engelleyen toplumsal engeller sorunu olarak görülmektedir. Sosyal model, engellilerin önündeki engellerin ortadan kaldırarak topluma tam katılımlarının sağlanması sorununa odaklanmakla, bu insanların siyasi bir strateji oluşturmalarına izin vermektedir. Bireyin çürüklüğünü engelliliğin nedeni olarak gören bireysel modelin yerini alan ve engelliliği uygulanan baskının bir sonucu olarak görmeyi öneren toplumsal model: engellilerin izole edilmesine yol açan sosyal engellilik durumlarını, toplumun engelli kişilerin gereksinimlerini göz önüne almadaki sonuçsuzluğu ile ilişkilendirilmiştir. 1980'lerin sonlarından engellilerin kendi aralarındaki öz örgütlenmesi, engelli çalışmalarını engelliliğin toplumsal modeli üzerine temellendirmiştir. Ancak toplumsal modele eleştiri de yöneltilmiştir. Toplumsal modelin sakatlığın getirdiği ve çok sayıda engelli insanın yaşamında merkezi bir konumda bulunan ve çoğu kez acı verici ya da can sıkıcı olan deneyimleri ihmal ettiği ileri sürülmüştür. Toplumsal modelin savunucuları ise bu suçlama karşısında, toplumsal modelin gündelik sakatlık deneyimini yadsımak yerine; sadece engellilerin karşısına çıkarılan ve toplumla tam olarak kaynaşmalarını önleyen toplumsal engellere dikkati çekmeye çalıştıklarını arz etmişlerdir (Giddens, 2008, s. 326-327; Stamou, Alevriadou ve Soufla, 2016, s.4).

Engelliliğe trajik bakış açısı: medya temsilleri, dil, kültürel itikat, siyaset ve profesyonel pratikler vasıtasıyla öğretilmekle birlikte egemen görüş açısına dönüşmektedir. Sosyal model, engellilerin toplumsal şartlarına konsantre olurken bizatihi onları umursamadığı ve engelliliği eksi bir olgu olarak görmesi münasebetiyle eleştirilmiştir. Engelliliğe trajedi olarak bakan bakış açısının reddi ve pozitif bir modelin tasarımı sosyal model aracılığıyla asıl olarak ele alınan bir konu olmamıştır. Bu nedenle de, engelliliği olumlu (affirmative) bir perspektifle kavramsallaştıran üçüncü model ortaya çıkmıştır. Engelli bireyler tarafından üretilen olumlayıcı model, engelli bireylerin tecrübelerinin üzerinde durmaktadır. Onların kısıtlılıklarını değil, yeteneklerine odaklanarak engelliliği pozitif bir kimlik olarak biçimlendirmektedir (Çobaner ve Yıldırım, 2017, s. 405-406).

3. ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ VE VERİ ANALİZİ

Haber kamusal söylemin bir formu olarak kabul eden Van Dijk, haber anlatımının temel yapısını şekillendiren bağlamsal etkenlerin önemine değinerek, haberde dil kullanımının analizinin gazete ya da muhabirin bakış açısını açıkladığını belirtmektedir (Dijk, 2015, s. 20). Bu bağlamda haber metnin yapısını ortaya çıkarabilmesi bakımından Teun Van Dijk'in eleştirel söylem çözümlemesi, çalışmada araştırma yöntemi olarak seçilmiştir. Türk basınının engellilere ilişkin haberleri nasıl bir haber söylemi ile okuyucuya sunduklarını ortaya koymak

amaçlanmaktadır. Araştırmanın örneklemini, 10-16 Mayıs 2019 tarihleri arasına denk gelen “Dünya Engelliler Haftası” süresince yayınlanan fiili satışı en yüksek⁴ üç ulusal gazete Hürriyet, Milliyet ve Sabah oluşturmaktadır. Örnekleme yer alan 3 gazetenin ekleri de araştırmaya dahil edilmiştir. Pazar günleri hariç okuyucusuyla buluşan Hürriyet gazetesinin eki Hürriyet Kelebek, pazar günleri yayınlanan Hürriyet Pazar ve Hürriyet Seyahat eki; Sabah gazetesinin hafta içi yayınlanan eki Sabah’la Günaydın, cumartesi günleri yayınlanan Sabah Cumartesi, pazar günleri yayınlanan Sabah Pazar eki; Milliyet gazetesinin pazartesi ve çarşamba günleri yayınlanan Vatan isimli eki, sadece pazar günleri yayınlanan Milliyet Pazar, salı-perşembe-cuma- cumartesi ve pazar günleri yayınlanan Milliyet cadde ekinin de tüm sayfaları taranarak incelenmiştir.

Makro ve mikro yapıdan oluşan eleştirel söylem çözümlemesi modelinde makro yapı, tematik ve şematik çözümleme başlığı altında incelenmektedir. Haberler, hikâyeler ya da savlar gibi bir hiyerarşik şemayı takip etmektedir. Haber üretimi, profesyonel rutinler, zaman, yetişmiş insan ve baskıya girişin ağır sınırlılıkları altında her gün binlerce defa yapılmaktadır. Bu da, bir şema tarafından organize edilmektedir. Söz konusu şema içerisinde başlık-haber girişi birlikte özetleme yapmaktadır. Aynı zamanda bunlar, bütünüyle metnin makro yapısının anlamını ifade etmek zorunda olan özetlemenin yanında, metne giriş görevini de yürütmektedir. Zira ana olay, katılımlar ve zaman girişte yer almakta ve özetleme ile giriş birlikte şemanın daha üst seviyesini göstermektedir. Şemaya, metin de dahildir. Ayrıca, başlık ve haber girişlerinde haberin temasını öğrenmek mümkündür. Makro yapı çözümlemesinde başlıklar, haber girişleri, ana olay, haber kaynakları, ardalın ve bağlam bilgisi, olay taraflarının olayları değerlendirmesi gibi unsurlar ele alınmaktadır. Mikro yapı çözümlemesinde ise, sentaktik çözümleme, bölgesel uyum, sözcük seçimleri ve retorik çözümlemeleri yapılmaktadır (Özer, 2011, s. 83). Çalışmada incelenen gazetelerde, ilgili zaman aralığında toplam 46 engelli haberine yer verildiği tespit edilmiştir. Engelliğin egemen söylemsel yapısı, engelliğin kavramsal çerçevesi düzleminde bireysel/tıbbi, azınlık/toplumsal, olumlayıcı modelleri ortaya koymuştur. Bu bağlamda çalışmanın amacına bağlı olarak, söz konusu 3 temel kavramsal modeli tematik olarak temsil eden 9 haber belirlenmiş ve haber metinlerinde bu modellerin nasıl işlendiği ortaya çıkarılmıştır. Haberlerin makro yapılarının çözümlenmesi sırasında başlıklar, haber girişleri, ana olay, haber kaynakları, olay taraflarının değerlendirmeleri, art alan ve bağlam bilgisi incelenmiştir. Mikro yapı çözümlemesinde ise, haber metinlerinin sentaksı(cümle yapıları), sözcük seçimleri ve retorik göz önünde bulundurulmuştur.

Tablo 1. Haberlerin gazetelere göre dağılımı

	Hürriyet	Hürriyet Kelebek	Hürriyet Pazar	Hürriyet Seyahat	Sabah	Sabahla Günaydın	Sabah Cumartesi	Sabah Pazar	Milliyet	Milliyet Cadde	Milliyet Pazar	Vatan	Toplam
10 Mayıs Cuma	1	-			2	-			3	-			6
11 Mayıs Cumartesi	2	-			3		-		2	-			7
12 Mayıs Pazar	3		2	2	1			1	3	1	2		15

⁴ <http://gazetetirajlari.com/HaftalikTirajlar.aspx>

13 Mayıs Pazartesi	2	-			3	-			2			2	9
14 Mayıs Salı	-	-			-	-			2	-			2
15 Mayıs Çarşamba	-	-			1	-			3			-	4
16 Mayıs Perşembe	1	1			-	-			-	1			3
Toplam	9	1	2	2	10	-	-	1	17	2		2	46

Tablo 1’de görüldüğü üzere, 10-16 Mayıs 2019 tarihleri arasına denk gelen “Dünya Engelliler Haftası” süresince engellilerle ilgili toplam 46 haber yayınlanmıştır. Söz konusu haberlerin: 14’ü Hürriyet gazetesi ve ekinde, 11’i Sabah gazetesi ve ekinde, 21’i Milliyet gazetesi ve ekinde yer almıştır. İncelenen tarih aralığında engellilerle ilgili haber içeriğine en çok yer veren gazete Milliyet olmuştur. Toplamda örnekleme dahil edilen 3 gazete ve eklerinde: 15 haberle engellilerle ilgili haberlere en fazla yer verilen gün 12 Mayıs’tır. 2 haberle engellilere en az yer verilen gün, 14 Mayıs’tır. Engelli bireylere ilişkin haberlerin tüm haberler içindeki oranının, yüzde 1’den az olduğu ifade edilebilmektedir.

Engellilerle ilgili haberlerin temalarına göre dağılımları incelendiğinde, Hürriyet, Milliyet ve Sabah gazetelerinde, engelliler en çok yapabilirlik ve özel gün etkinliği temalarıyla habere konu olmuştur. Hizmetler (ulaşım/maaş/indirim/istihdam) ile ilgili 5 haber, yapabilirlik (yetenek/başarı/rekor/ödül) ile ilgili 8 haber, polis-adliye (intihar/şiddet/ suiistimal/ ayrımcılık-hakaret) ile ilgili 5 haber, sosyal sorumluluk projeleri 4 haber, etkinlik (özel gün etkinliği) 8 haber, eğitim (özel ve kaynaştırma eğitimi) 3 haber, tanı (işitme/görme/ bedensel/zihinsel yetersizlik) ile ilgili 2 haber, yardımcı araç gereç ve teknolojiye ilişkin 4 haber, terapi (müzik/hayvan terapisi) 2 haber ve engelliler haftası ile ilgili 5 sosyal ilan yayınlanmıştır.

4. HÜRRİYET, MİLLİYET VE SABAH GAZETELERİNDE YAYINLANAN ENGELLİ HABER METİNLERİNDE MAKRO VE MİKRO YAPI İNCELEMESİ

Bireysel/tıbbi, azınlık/toplumsal, olumlayıcı modelleri ortaya koyan engelliliğin egemen söylemsel yapısına tematik olarak uyan 3’er haber, söz konusu modellerin haber metinlerinde nasıl işlendiğini ortaya koymak amacıyla, Teun Van Dijk’in eleştirel söylem çözümlemesi referans alınarak incelenmiştir. Haberler anlatılarının söylemi, makro ve mikro yapı özellikleri bakımından ele alınmıştır.

Haber 1:

Sabah gazetesinde 10 Mayıs Cuma günü yayınlanan “Protez bacakla mutluluğa kanat açtı” başlıklı çözümlemesi yapılan haber, birinci sayfadan duyurulmuştur. Daha sonra beşinci sayfada aynı başlıkla sunulmuştur. Haber, Afganistan’da yaşayan 5 yaşındaki Ahmed Rahman’ın protez bacağına kavuşmasına ilişkindir. Haber, birinci sayfadan duyurulmuş, başlık ve spot kullanılmıştır. Daha sonra haber, 5. sayfadan verilmiştir. Birinci sayfada başlık, fotoğraf ve spot yer alırken, beşinci sayfada iki fotoğrafa ek olarak başlık ve spot kullanılmıştır. Beşinci sayfadaki haber devam niteliğinde değil, yeni bir haber görünümündedir. Birinci sayfa haberinde kullanılan başlık, 2 satırdan oluşmuştur. Söz konusu başlıkta yer, dönem ve zaman gibi enformasyona yer verilmemesi nedeniyle enformasyon eksiltimine gidildiği ve kişiden çok eyleme odaklanarak kurgulama yapıldığı görülmektedir. Habere konu olan olay sadece ana başlığa bakılarak anlaşılabilir. Ancak, başlık olaya ilişkin olarak belli bir duyurum

yapmaktadır. Haberin birinci ve beşinci sayfalarında aynı spot kullanılmıştır. Haberin kısa özetini veren spotun başlıkla olan ilişkisi değerlendirildiğinde, genelden özele bir gidiş şeklinde olduğu anlaşılmaktadır. Haberin spotu şu şekildedir: “Afganistan’da henüz sekiz aylıkken çatışmada vurularak bacağını kaybeden 5 yaşındaki Ahmed Rahman, protez bacağına kavuştu. Mutluluktan havalara uçan Rahman’ın protez bacakla dansı izlenme rekoru kırdı.” Engelliliğin bireysel/tıbbi kavramsallaştırmasını öne çıkartan spot, Ahmed Rahman’ın bacağını kaybetmesine bağlı olarak yaşadığı sınırlılığa vurgu yapmaktadır. Engellilik sorun alanını yüzeysel biçimde değerlendiren haber, engelinden dolayı Ahmed Rahman’a yetersiz bir birey olarak yer vermektedir. Haberin spotunda, başlıkta sunulan mutluluğa kanat açma eyleminin nedeni verilmektedir. Ahmed Rahman’ın yeni protez bacağı takıldıktan sonraki mutluluğunu anlatan 2 fotoğraf, haberi desteklemek için kullanılmıştır.

Haber girişinde ana olay olarak, Afganistan’da Taliban ile hükümet güçleri arasında yaşanan çatışmada bacağını kaybeden 5 yaşındaki Ahmed Rahman’ın yeni protez bacağı takıldıktan sonra neşeye dans ettiği videosunun sosyal medyada viral olması gösterilmiştir. Haberde yer verilen olaya, duygusal boyutlara sahip enformasyon unsuru açısından haber değeri atfedilerek bu yön ön plana çıkartılmıştır. Arda ve bağlam bilgisi, haberde yetersiz verilmiştir. Ahmed’in bacağını neden kaybettiği belirtilerek geçmiş hakkında bilgi verilen haberde, Ahmed’e takılan dördüncü protez olduğu ve büyüdükçe protezinin yenilediği ifade edilmektedir. Başkent Kabil’de Uluslararası Kızılhaç Komitesine ait bir ortopedi kliniğinde fizyoterapist Mulkara Rahimi tarafından kaydedilen ve paylaşılan Rahman’ın protez bacakla dans videosunun 12 saat içinde 12 binden fazla kişi tarafından görüntülediği belirtilmektedir. Haberin son bölümlerine yaklaşıldığında rakamsal bilgiler verilmektedir. Afganistan’da yıllardır süren çatışmalar sonucu 178 bin engelli bulunduğu belirtilerek, Birleşmiş Milletler tarafından şubat ayında yayımlanan rapora göre en az 927 çocuğun yaşamını yitirdiği söylenmektedir. Okuyucu nezdinde haberin inandırıcılığının artırılması amaçlı resmi kaynaklara dayandırılarak verilen rakamsal bilgiler, metnin önlerinde yer almamıştır. Günün içinden sayfasında yer alan haberde gazete, haber kaynağı kullanmamıştır. Olayın taraflarının görüşleri haberde bulunmamaktadır.

Cümle yapılarına bakıldığında hem aktif hem de pasif cümle yapıları kullanılmıştır. Yaşanan çatışmada Ahmed Rahman’ın bacağını kaybettiği ve olayların önüne geçemediğinin anlatıldığı cümleler pasif yapıyla kurulmuştur. Ahmed Rahman’ın yeni protez bacağı takıldıktan sonra dans etmesi aktif yapıyla verilmiştir. Bölgesel uyum çözümlenmesinde nedensel, işlevsel ilişkilerin kurulduğu anlaşılmıştır. Haberde geçen sözcüklere bakıldığında protez bacak ve engelli sözcükleri dikkat çekmektedir. Öte yandan haberin birinci sayfasında bir fotoğraf, beşinci sayfada iki fotoğraf kullanılmıştır. Birinci sayfada haberde işlenen temayı kanıtlar nitelikte olan fotoğraf, büyük olarak beşinci sayfada da kullanılmıştır. Fotoğrafta, Ahmed Rahman dans etmektedir.

Haber 2:

12 Mayıs Pazar günü kutlanan anneler gününe özel olarak sayfa hazırlayan Hürriyet gazetesi, annelerin hikâyelerini okuyucusuyla buluşturmuştur. “Analık Hakkı Ödenmez” başlıklı haberin spotu şöyledir: “Bugün anneler günü... Onların hayatları başarı ve fedakârlıklarla dolu. Bazılarının yaşamları diğerlerinden biraz daha zorlu. Bu özel günde, o özel annelerden birkaçının hikâyesini sayfamızda paylaştık. İş o hikâyelerden bazıları.” Hürriyet gazetesinin 11. sayfasında yayınlanan söz konusu haberin kaynağı, Demirören Haber Ajansı (DHA)’dır. Yine aynı sayfada haber kaynağı olarak gazetenin kendi muhabirini kullandığı “Annenin İsyanı: Öcü Değil, Çocuk” başlıklı haber, tasarım ve tematik olarak “Analık Hakkı Ödenmez” haberinin devamı ya da bir parçası olarak anlaşılmaktadır.

“Annenin İsyanı: Öcü Değil, Çocuk” başlıklı haber, serebral palsi-beyin felci (SP) tanısı konulan Poyraz Dinç ve annesi Mine Dinç’e ilişkindir. Haberde başlık, ara başlık kullanılarak spota yer verilmemiştir. Engelliliğin bireysel/tıbbi kavramsallaştırmasını öne çıkartan başlıkta enformasyon eksiltimine gidildiği ve anne, çocuk sözcükleri ile genelleştirmenin yapıldığı anlaşılmaktadır. Küçük çocukları korkutmak için uydurulmuş, korku verici düşsel yaratık olan öcü sözcüğü ile engelli olmayı kavramsallaştıran başlık: toplumsal katılım sağlayamayan, istenmeyen, tolera edilmeyen bir yük olarak engelli çocuğu betimlemiştir. Tıbbi model çerçevesinde, bireyin bedenindeki eksik ya da sağlıklı olmayan organlarının mevcudiyetini engelli olmanın orijini olarak gören haber, engelli bireyi pasif ve eksik resmederek topluma kusur bulmamıştır. Ana başlık ve iki alt başlık bir arada okunduğunda haber metninin ana fikrini verdiğini, içeriği doğrudan yansıttığı ve başlıklar arasında genelden özele bir gidişin olduğu anlaşılmaktadır. Haber girişine bakıldığında, makro kurallar aracılığıyla özetleme yapılmaktadır. 18 yıl süren tedavisinin ardından anne olmanın mutluluğunu yaşayan 44 yaşındaki Mine Dinç’in, kucağındaki oğlu Poyraz’a beyin felci ve sara tanısı konulması en önemli bilgidir. Doktorlar tarafından ancak 2 yıl yaşar denilen Poyraz, şu an 4.5 yaşındadır. Haber, Poyraz’a yönelik toplum kaynaklı olumsuz tutumları ve ötekileştirmeyi öne çıkartarak engelliliğinin tedavi edilmesi gereken tıbbi bir sorunsal vaka olarak göstermektedir. Şematik yapı öğelerinden ana olayın sunumuna bakıldığında: engelli bireyin toplumsal hayata katılamaması bireyin kişisel sorunu olarak ortaya konularak, rehabilitasyon yoluyla sosyal yaşama uyum sağlamanın beklendiği algısı yaratılmıştır. Haberde aralan ve bağlam bilgisi yetersiz yer almıştır. Mine Dinç, 4,5 yıldır oğlu Poyraz’ın yaşaması, ilerlemesi, yaşitlarına yaklaşabilmesi için doktor doktor gezerek çare aramaktadır. Anne Dinç’i yoranın sokağa adım attıklarında karşılaştıkları bakışlar, sorular ve yargılar olduğu belirtilen haberde “*başınıza gelsin de anlayın demiyoruz, gelmesin*” denilmektedir. Toplumun engelli olmayı bir çeşitlilik olarak kabul etmediğine gönderme yapan haberde, gazete kendi muhabirini haber kaynağı olarak kullanmıştır. Gazete, olay tarafı olarak sadece anne Mine Dinç’in açıklamalarına yer vermiştir.

Cümle yapılarına bakıldığında hem aktif hem de pasif cümle yapılarının kullanıldığı dikkat çekmektedir. Mine Dinç’in 18 yıl boyunca çocuk sahibi olmak için tedavi gördüğü, kucağındaki oğlu Poyraz’a beyin felci ve sara tanısı konulmasının anlatıldığı cümleler pasif yapıyla kurulmuştur. Buna karşılık, toplum kaynaklı olumsuz tutum ve ötekileştirmenin anlatıldığı cümleler aktif yapıyla verilmiştir. Haberde engelli olmayı tanımlayan sözcükler incelendiğinde; öcü, hastalıklı, dert, ceza, farklılık kelimelerinin kullanıldığı görülmüştür. Bu sözcükler, kavramsal ilişki çözümlemesi için önem taşımaktadır. Öte yandan, haberde bir fotoğraf kullanılmıştır. İç mekânda çekilen fotoğrafta, kollarından destek vererek Poyraz’ın ayakta durmasına dayanak olan anne Mine Dinç yer almaktadır. Acıma, merhamet duygusu ve yetersizlikleriyle betimlenen engelli bireylerin temsili konusunda ortaya çıkan kalıp yargıları pekiştiren fotoğraf, bireysel trajedinin aktörlerini göstermektedir.

Haber 3:

10 Mayıs cuma günü, sosyal sorumluluk teması kapsamında Hürriyet Gazetesinin 14. sayfasında, 10-16 Mayıs Engelliler Haftası özel gün ilanı yayınlanmıştır. Sivil toplum kuruluşu Bedensel Engelliler Dayanışma Derneği (BEDD) tarafından verilen sosyal ilanın mesajı şöyledir: “*En büyük engel sevgisizliktir.*” İki satırdan oluşan mesajda, enformasyon eksiltimine gidildiği ve genelleştirmenin yapıldığı anlaşılmaktadır. Engelliliğin bireysel/tıbbi kavramsallaştırması bireyin biyolojik doğasıyla belirlenmekte ve buna bağlı sınırlılıklara vurgu yaparak varlıklarını sürdürdükleri sosyal alan içinde anlam kazanmaktadır. Mesaj sosyal yönüyle değerlendirildiğinde engellilik, tıbbi tanımın ötesinde toplum bilimsel bir durumdur. Engelli bireylerin sosyal gelişimi ve toplumsal hayata katılımı hususunda önünde oluşturulan

müşküllerin kaynağının sevgisizlik olduğuna işaret eden mesaj: engelliliğin sosyal hayatı engelleyen bir kusur değil, diğer fertler tarafından desteklenmesi gereken bir durum olarak görülmesi gerektiğini vurgulamaktadır. “*En büyük engel sevgisizliktir.*” mesajının hemen altına 10-16 Mayıs Engelliler Haftası yazılmıştır. İçinde bulunulan haftaya atıfta bulunularak hatırlatma yapılmıştır. Bedensel Engelliler Dayanışma Derneği (BEDD) tarafından verilen sosyal ilanda, sivil toplum kuruluşunun sosyal medya hesapları, logosu ve İstanbul genel merkez irtibat telefon numarası verilmiştir.

Sosyal ilanda geçişli cümle yapısı kullanılarak görsel bir illüstrasyonla desteklenmiştir. Bedensel Engelliler Dayanışma Derneği'nin suluboya efekti verilen logosu, sosyal ilanda işlenen temayı somutlar niteliktedir. Tekerli sandalyede oturan kişi, kollarını iki yana açarak toplumla kucaklaşmaya hazır bir şekilde beklemektedir. İlanda geçen sözcükler değerlendirildiğinde, en büyük engele sebebiyet veren sevgisizliğin açıklanması amacıyla retoriksel unsur olarak tanımlama kullanılmıştır.

Haber 4:

“*Engel tanımayan anneler okula döndü.*” başlıklı haber, Sabah Gazetesinde 13 Mayıs pazartesi günü sayfa 4'te yayınlanmıştır. Başlık kompozisyon öğelerinden ana başlık, spot başlık ve ara başlık kullanılan haberde 2 fotoğraf kullanılmıştır. Haber, Türk Eğitim Derneği (TED) tarafından sağlanan Tam Destek Bursu'ndan yararlanan bedensel engelli çocukların annelerine de İngilizce eğitim vermeye başlanmasına dairdir. Başlıkta yer ve zaman verilmemesi nedeniyle enformasyon eksiltimi ve anneler, okula dönmek sözcükleriyle genelleştirme yapıldığı söylenebilmektedir. Haberinin spotu şu şekildedir: “*Bedensel engelli çocukların hayattaki en büyük destekçileri olan anneler, bir an olsun yalnız bırakmadıkları evlatlarının başarıları sayesinde burs alıp İngilizce eğitimine başladı.*” Devlet okullarında okuyan, Milli Eğitim Bakanlığı'nın 8. sınıflar için yaptığı ulusal düzeydeki sınavlarda başarı gösteren maddi imkânsızlıklar içindeki öğrenciler için, Türk Eğitim Derneği (TED) tarafından sağlanan Tam Destek Bursu'ndan yararlanan bedensel engelli çocukların annelerine de İngilizce eğitim vermeye başlanması ön plana çıkartılarak, toplumun engelli kişilerin ihtiyaçlarını hesaplamadaki başarısızlığı gizlenmiştir. Makro kurallar vasıtasıyla başlıklarda özetleme yapılmakta ve haberin girişine zemin oluşturmaktadır. Şematik yapı öğelerinden ana olayın sunumuna bakıldığında kentlerin, yolların, yapıların tasarımından kaynaklanan mimari engellerin yanı sıra eğitime erişimde yaşanan eksiklikler nedeniyle çocuklarıyla özdeşleştirilen ve haftanın 5 günü okula gidip gelen annelerin, neden evlatlarına refakat etmek zorunda oldukları görmezden gelinerek; yardıma muhtaç, bağımlı, güçsüz kişiler olarak betimlenen bedensel engelli çocukların annelerine de İngilizce eğitim vermeye başlanması mükâfat olarak sunulmuştur. Haberde ardalın ve bağlam bilgisi yeterince yer almamıştır. Kursun ne amaçla düzenlendiğine ve kursun içeriğinin neler olduğuna ilişkin geniş bilgi bulmak pek mümkün değildir. Günün içinden sayfasında yer alan haberde, gazete haber kaynağı kullanmamıştır. Gazete, olay tarafı olarak SERÇEV Engelsiz Mesleki ve Teknik Anadolu Lisesinde 10. sınıfta öğrenimine devam eden ve çocuğuna serebral palsi tanısı konulan iki annenin ve Tam Destek Bursu Derneği genel müdür yardımcısının görüşlerine yer vermiştir.

Engelliliğin sosyal modeli, tıbbi-genetik modelin tersine engelliği toplumun ortak sorumluluğu içinde ele almaktadır. Bu bağlamda cümle yapılarına bakıldığında pasif cümle yapılarının kullanıldığı görülmektedir. Eylemi yapan olarak Türk Eğitim Derneği daha etkin konumdadır. Haberde geçen sözcüklere bakıldığında, kişi özelliklerine atıf yapmak amacıyla bedensel engelli, özel çocuk kelimeleri kullanılmıştır. Çocuklarıyla beraber annelerinde görüldüğü 2 fotoğraf karesi de sınıf ortamında çekilmiştir.

Haber 5:

12 Mayıs pazar günü Hürriyet gazetesinin eki Hürriyet Seyahat'te "Türkiye'nin engelsiz 10 müzesi" adlı haber, sayfa 8'de yayınlanmıştır. Çözümlemede, başlıkta enformasyon eksiltimine gidildiği ve genelleştirme yapıldığı anlaşılmaktadır. Başlık ve 10 fotoğrafın kullanıldığı haberde spot şöyledir: "Türkiye dâhil Birleşmiş Milletlere üye 156 ülkede, 10-16 Mayıs arası, Engelliler Haftası olarak kutlanıyor. Ülkemizin karnesi hala zayıf olsa da gelişmiş ülkeler, kamu yapılarını, hayat akışını engelsiz hale getirmek üzere tasarlıyor. Biz de başta müzeler, birçok kurum bu yönde değişim içinde. Alanında uzman jürimize engelli dostu müzeleri sorduk." Olayın temel noktalarının anlatıldığı hikâyeleme yapan spotta, karşılaştırma ve zıtlıklar verilmiştir. Haberin giriş kısmı olmadığı için, alanlarında uzman jürinin kim oldukları ve ne anlattıkları haber içeriğinde 10 fotoğrafın altında yer alan metinler okunduğunda öğrenilebilmektedir. Haber metni düz bir metin değildir. Müze fotoğrafının altında müzeyi anlatan jüri üyesinin ünvanı ve adı-soyadı, müzenin ismi ve nerede olduğu, başlık ve 50-80 sözcükle müze hakkında bilgi verilmektedir. Haber içeriğinde yer alan müzeyi anlatan uzman kişi, müze ismi ve haberin alt başlığı şöyledir: "1-Bilgi ve belge yönetimi üyesi Alparslan Kuzucuoğlu, Beşiktaş JK Müzesi/İstanbul, Yüzde Yüz Engelsiz, 2- Türkiye Sakatlar Konf. Gen. Bşk. Yard. Ayhan Metin, Troya Müzesi/Çanakale, Tüm Donanıma Sahip, 3- Ankara Üni. Disiplinler arası Müze Eğitimi Bşk. Ayşe Çakır İlhan, Batman Müzesi/ Batman, Refakatçiye Gerek Yok, 4- Hürriyet Gazetesi yazarı Ayşegül Domaniç Yelçe, Sakıp Sabancı Müzesi/İstanbul, Engellilere Ücretsiz, 5- Fiziksel Engelliler Vakfı Gen. Koor. Cemal Donat, Panorama 1453 Müzesi/İstanbul, Otoparktan Başlayan Konfor, 6- Müzecilik Meslek Kuruluşu Der. Bşk. Canan Cürgen, Türk ve İslam Eserleri Müzesi/İstanbul, Tarihte Engelsiz Yolculuk, 7- Kültürel Mirası Koruma ve Araştırma Daire Bşk. Serkan Gedük, Pera Müzesi/İstanbul, Pera Engelsiz Projesi Var, 8- Erişebilirlik Eğitmeni Seyhan Sarıkaya, Topkapı Sarayı Müzesi/İstanbul, Erişmesi En Kolay, 9- Engelli Gezgin Yüksel Gök, Zeugma Mozaik Müzesi/Gaziantep, Katlararası Engelsiz Tur, 10- Engelsiz Yaşam Vakfı Bşk. Atilla Kaplakerslan, Göbeklitepe/Şanlıurfa, Tarih Engel Tanımaz." Ancak, haber içeriğinde yer alarak müze ile ilgili bilgi veren uzman kişilerden engelli gezgin Yüksel Gök haricindekilerin engelli olup olmadıklarına dair bir bilgi bulunmamaktadır. Müzeleri anlatan metinler incelendiğinde genel olarak, fiziksel engelliler için özel hizmet bankosu kurulduğunu ifade edilerek engellilerin eğitilmiş rehberler tarafından karşılandığı ve tekerlekli sandalyelerle müzelerin gezdirildiği ifade edilmektedir. Müzelerin içerisinde merdiven asansörleri ve engellileri taşıyacak kat asansörleri, rampaların da bulunduğu belirtilen açıklamalarda, görme engellilere yönelik Braille alfabesiyle hazırlanmış tarihi bilgilerin, yaka kartlarının da düşünüldüğü hatırlatılarak işitme cihazı kullanan işitme engelli ziyaretçiler için de indüksiyon döndü sistemiyle iletişimin kolaylaştığı anlatılmaktadır. Ayrıca müzelerin günün hangi saatlerinde ziyaret edilebileceği, engelli ziyaretçi ve refakat edenlere ücretsiz giriş olanağından da söz edilmektedir. Gazete haber kaynağı olarak kendi muhabirini kullanmıştır. Haberde araldan bilgisine yeterince yer verilmemiştir. Birleşmiş Milletler (BM) Engelli Haklar Sözleşmesinde yer alan evrensel tasarım ilkelerinin müzelerde aynen uygulandığı haber spotunda verilse de, olay taraflarının yorumu haberin içeriğinde bulunmamaktadır. Sorunları, talepleri ve çözüm önerilerini kendilerinin ifade etmeleri açısından tarafların görüşleri başlığı altında alan açılabilirdi. Böylece haberin süjesi olarak müzeleri gezen engelli kişilerin deneyimlerine yer verilerek haberin yönü değiştirilebilirdi.

Engelliği toplumun ortak sorumluluğu içinde ele alan sosyal modele göre, engelliler için özel hizmet eylemlerini yapan müzeleri anlatan kişiler, haberde aktif cümle yapılarıyla verilmiştir. Müzeleri betimleyen metinlerin ara başlıklarında, enformasyon eksiltimine gidildiği ve genelleştirme yapıldığı görülmektedir. Kişi özelliklerine gönderme yapılarak bedensel- görme- işitme engelli kelimeleri kullanılan haber için seçilen müzelerin küçük fotoğrafları, yer verilen temalara kanıt oluşturarak inandırıcılığı arttırmıştır.

Haber 6:

Milliyet gazetesinde 15 Mayıs Çarşamba günü yayınlanan haber, Melike Sarıtaş'ın dedesiyle birlikte mavi kapak toplayarak 12 yılda ihtiyaç sahibi 211 engelli vatandaşa tekerlekli sandalye temini etmesine ilişkindir. Birinci sayfadan duyurulan "Umuda Kapak" başlıklı haberde, spot kullanılmıştır. Daha sonra haber, "Dede ve torun engellinin umudu" başlığıyla 10. sayfadan verilmiştir. Birinci sayfada başlık, 3 fotoğraf, spot, alt başlık yer alırken; 10. sayfada 2 fotoğrafa ek olarak başlık, spot ve alt başlık kullanılmıştır. 10. sayfadaki haber devam niteliğinde değil, yeni bir haber görünümündedir. Birinci sayfa haberinde kullanılan başlık 2 satırdan oluşmuştur. Umuda kapak, mitonomik olarak tekerlekli sandalyeyi işaret etmektedir. 10. sayfada yer alan "Dede ve torun engellinin umudu" ana başlığı da 2 satırdan oluşarak genelleme yapmıştır. Birinci sayfada yer alan spot şöyledir: "Halit Aydoğdu ve torunu Melike Sarıtaş 12 yılda topladıkları mavi kapaklarla 211 engelliye tekerlekli sandalye temin etti." Kim, ne yaptı sorusuna cevap veren spotta enformasyon eksiltimi yapılmıştır. Yine de haberle ilgili özetleme yapan spot, girişte zemin hazırlamaktadır. Girişte verilen ana olaya bakıldığında, Eskişehir'de 17 yaşındaki Melike Sarıtaş'ın, engelli bir çocuğu olan öğretmenin yönlendirmesiyle kapak toplamaya başladığı belirtilmektedir. Kapak toplamaya başladığında 6 yaşında olan Melike Sarıtaş, o dönemde topladığı 500 kapakla ilk sandalyeye katkıda bulunmuştur. Daha sonra hem okul dergisine çıkmayı hem de ihtiyacı olan birine sandalye almayı çok isteyen ama 15 kapağı eksik olan Melike'nin yardımına dedesi Halit Aydoğdu yetişmiştir. Dede ve torunun 12 yılda ihtiyaç sahibi 211 engelli vatandaşa tekerlekli sandalye temin ettikleri belirtilmektedir. Sivil toplum kuruluşlarının öncülüğünde yürütülen plastik kapak kampanyasına gönüllü olarak katılan dede-torunun, egemen bireysel modele karşı gelerek engelli olmayan insanlar tarafından desteklenen engelliliğin toplumsal modeline hayat verdiği haberden anlaşılabilir. Nitekim dede ve torun engelli bir birey değildir. Engelli olmayı negatif bir hal olarak gösteren haber, hakları merkez almak yerine destek temelli anlayışı güçlendirmektedir.

Haberde aralan ve bağlam bilgisi yer almıştır. "Gerekli sayıya ulaştığında topladığımız kapakları bir geri dönüşüm fabrikasına veriyoruz. 1 ton kapak karşılığında bin 500 TL alıyoruz. Elde ettiğimiz gelire de sandalyeleri alıp ihtiyacı olanlara ulaştırıyoruz" diyerek topladıkları kapakların geri dönüşüme gidiş sürecini anlatan Melike Sarıtaş, daha fazla insana ulaşmak için sosyal medya hesabı açtıklarını söylemektedir. Ülkenin farklı illerinden de kapak biriktirdiklerini öğrenen binlerce kişiden destek aldıklarını belirten Sarıtaş, kargoyla kendilerine kapak gönderildiğini aktararak amaçlarının daha fazla insana umut olmak olduğunu ifade etmektedir. Haber kaynağı olarak gazete kendi muhabirini kullanmıştır. Gazete olay tarafı olarak Melike Sarıtaş'ın, Türkiye'nin farklı illerinden sosyal medya hesabı üzerinden dede-toruna ulaşarak tekerlekli sandalye alan ihtiyaç sahibi 2 kişinin, Eskişehir'de yaşayan ve geçirdiği ameliyatlardan dolayı yürüyemediği için sandalye alan 1 kişinin görüşlerine yer vermiştir.

Kapak toplayan Melike Sarıtaş'ın, sandalyesini alan ihtiyaç sahiplerinin başka bir ifadeyle olayın iki tarafı da aktif cümle yapısıyla verilmiştir. Bu bağlamda, haberde öznelerin istikrarına vurgu yapan çoğunlukla aktif yapının kullanıldığı söylenebilir. Bölgesel uyum çözümlenmesinde nedensel, işlevsel ve referansal ilişkilerin kurulduğu görülmektedir. Cümleler arasında bir nedensel ilişki kurulmuştur: "Küçük kız hem okul dergisine çıkmayı hem de ihtiyacı olan birine sandalye almayı çok istiyordu ama 15 kapağı eksikti." Sonra "Melike'nin yardımına dedesi Halit Aydoğdu (73) yetişti ve Melike henüz 6 yaşındayken 500 kapak topladı ve ilk sandalyeyi aldı." Verilen bir ifadenin açılımının sonraki cümlelerde yapıldığı işlevsel ilişki de cümleler arasında bulunmaktadır: 1. Cümle "Daha fazla insana ulaşmak için sosyal medya hesabı açtık." Devam Cümlesi "Amacımız daha fazla insana umut olmak." 3. Cümle "Şimdiye kadar Türkiye'nin farklı illerine sandalye gönderdik ve göndermeye de devam edeceğiz." Referansal ilişki açısından haberde geçen sözcüklere bakıldığında, kişi özelliklerine gönderme

yapan engelli vatandaş, fiziksel engelli, yürüme engelli, ihtiyaç sahibi engelli kelimeleri kullanılmıştır. Fotoğraflar da haberde yer verilen temalara kanıt oluşturmuştur. Dede ve torunun topladıkları kapakları ellerinde tuttıkları fotoğrafın yanı sıra tekerlekli sandalyesini alan 3 kişinin fotoğrafı da yer almaktadır. Bunu yanı sıra, Şırnak'ın İdil ilçesi, Adana'nın Seyhan ilçesi, Eskişehir gibi yerleşim yerlerinin isimlerinin verilmesi de haberde inandırıcılık sağlamıştır.

Haber 7:

12 Mayıs pazar günü Hürriyet Gazetesi'nin eki Hürriyet Pazar'da 1. sayfadan duyurulan röportaj, daha sonra sayfa 8'de farklı bir başlıkla sunulmuştur. Birinci sayfada *"Gerçekliği kabul ettim ama direnmekten vazgeçmiyorum"* başlığıyla yayınlanan röportajda, spot ve fotoğraf kullanılmıştır. Kişinin konuşmalarından doğrudan alıntı yapılan başlıkta, tırmak işareti kullanılmamıştır. Başlık tek başına alındığında ne ifade edildiği anlaşılamamaktadır. Başlıkta anlatılmak istenenler ancak spot okunduğunda açığa çıkmaktadır: *"18 yaşında geçirdiği kazada iki kolunu da kaybetti ama hiç yılmadı. Avukat oldu, 25 yılını sivil toplum mücadelesine verdi. Engelliler Haftasında, Türkiye'nin ilk engelli belediye başkanı Turan Hançerli'yle bugüne kadar yaşadıklarını konuştuk."* Engellilik şemsiye kavramı altında bir dizi eylemin özetlendiği spotta, metin kısaltılarak kurgulama yapılmış ve enformasyon eksiltimine gidilmiştir. 8. sayfada yayınlanan röportaj, devam niteliğinde değil; yeni bir röportaj görünümündedir. *"Tokalaşmak yerine kucaklaşmamı sevdiler"* ana başlıklı haberde: üst başlık, spot, ara başlık ve 3 fotoğraf kullanılmıştır. Ana başlığı tamamlayan, kırmızı ince karakterli harflerle yazılan ve 14 sözcükten oluşan üst başlık şöyledir: *"Engelliler Haftasında Türkiye'nin ilk engelli belediye başkanı anlatıyor: Bana elini uzatana ben yanağımı uzatıyorum."* Başlık kompozisyon öğelerinden üst başlık, ana başlık ve spot birlikte okunduğunda, olaya ilişkin olarak duyurum yapılmaktadır. Haberin birkaç ögesinin önemli olduğu durumlarda kullanılan yığma-özetleyici spot kullanılan röportajda, İstanbul Avcılar'da Türkiye'nin ilk engelli belediye başkanı seçilen Turhan Hançerli ile görüşüldüğü okuyucuya bildirilmektedir. Engelliğe yönelik olumsuz model kapsamında değerlendirilen röportajın girişi, haber kaynağı ve Turan Hançerli'nin kararlaştırılan zaman ve mekanda buluşması ile başlamaktadır: *"Tebrik edenler, sadece merhabalaşmaya gelenler, sohbet etmek isteyenler, taleplerini ileteler... Kalabalık hiç azalmıyor sanki. Kimseyi geri çevirmiyor, günde neredeyse 20 saat çalıştığı bir haftanın tam ortasında olmamamıza rağmen yine de gülümsüyor. Nasıl tokalaşmak lazım? Refleksle elimi uzattım ama düşüncesizlik mi ettim yoksa? "Hayır asıl elinizi uzatmasaydınız üzülürdüm." diyor. Turhan Hançerli, Türkiye'nin ilk engelli belediye başkanı. İki kolu da protez."* Ana olay olarak Turhan Hançerli'nin, Türkiye'nin ilk engelli belediye başkanı seçilmesi gösterilmiştir. Haberde yer verilen olayın ilk olması açısından haber değeri atfedilerek, Turhan Hançerli insanüstü çabalar gösteren kahraman olarak resmedilmiştir. Daha sonra birden fazla sahne kullanılarak, haber kaynağı olarak muhabirin kendisi tarafından Turan Hançerli'nin belediye başkanı olduğu zamana kadar geçen hayatı betimlenmektedir. Röportajda, arda ve bağlam bilgisi yer almıştır. Turan Hançerli'nin deneyimlerine vurgu yapan röportaj, belediye başkanının sınırlılıklarını değil yeteneklerini göz önüne alarak toplumsal profilini çizmektedir. Haber kaynağı olarak gazete kendi muhabirini kullanarak özel bir röportaj gerçekleştirmiştir. Olay tarafı olarak Turan Hançerli'nin açıklamaları doğrudan ve dolaylı aktarımlarla verilmiştir.

Röportajın cümle yapılarında, eylemi yapan olarak Turan Hançerli etkin konumdadır. Turan Hançerli'nin konuşmasından alıntı yapılan röportajın üst başlık ve ana başlığı değerlendirildiğinde belediye başkanının, mesajını daha anlaşılır kılmak amacıyla kendisini örnek gösterdiği anlaşılmaktadır. Referansal ilişki açısından röportajda geçen sözcükler incelendiğinde; engelli, ihtiyaç sahibi engelli kelimeleri kullanılmıştır. Ayrıca, *"Belediyeciliğin özü, vatandaşın hayatını kolaylaştırmaktır. Biz hem gencimize hem de yaşlımıza sahip*

çıkacağız. Amacım planlı, sistemli bir belediyeçilik yapmak.” diyerek bütün vatandaşların eşit olduğunu vurgulayan Hançerli'nin, metnin akışında belli bir ritim sağlayarak paralellik kurduğu sonucuna varılmaktadır. Röportajın 1. sayfasında bir, 8. sayfasında ise biri büyük üç fotoğraf kullanılmıştır. Turan Hançerli'nin çocuk, genç, yaşlı 7'den 70'e her yaştan kişi ile çekilmiş olan fotoğraflarının röportajda kullanılması, toplumsal profil anlamında işlenen temayı doğrulamaktadır.

Haber 8:

Milliyet Gazetesi'nde 13 Mayıs pazartesi günü yer alan “*Cesur Melek*” başlıklı haber, 3. sayfada yayınlanmıştır. Haberde başlık, spot ve ara başlığın yanı sıra bir fotoğraf kullanılmıştır. Başlık spotta birlikte okunduğunda bir anlam kazanmaktadır. “*Balık pulu hastası olan 10 yaşındaki Melek, başarısıyla alkışlanırken, karatede en cesaretli sporcu ödülünü aldı.*” şeklinde yazılan spot kime ne oldu ve kim ne yaptı sorularına yanıt vermektedir. Yer, dönem ve zaman gibi sorulara cevap vermeyen spotta enformasyon eksiltimi yapılmıştır. Meleğin cesaretli sporcu ödülünü almasını cesur sözcüğü ile veren ana başlıkta kurgulama yapılmıştır. Spotta engelliğin genelleştirilmesi, bireyin sınırlılıklarını değil yeteneklerini göz önüne alınarak yapılmıştır. Bu durum bir genelden özele gidişin de habercisi olduğunu göstermektedir. Haber girişi incelendiğinde, Eskişehir'de yaşayan 10 yaşındaki Destan Melek Kurtaran'ın halk arasında balık pulu denilen iktiyozis vulgaris adlı cilt hastalığıyla doğduğu belirtilerek Meleğin öğretim üyesi annesi, mühendis babasının desteğiyle hayata tutunduğu ifade edilmektedir. Şematik yapı öğelerinden ana olay olarak, Melek Kurtaran'ın karatenin en agresif dallarından kyokushin'de iller arası üçüncülük ile Türkiye Şampiyonası'nda en cesaretli sporcu ödülünü elde etmesi gösterilmiştir. Olaya haber değerliliği atfedilmesinin gerekçesi de buradan çıkarılabilmektedir. Gazetenin durum odaklı haber yapma yaklaşımı, engelliliğin bireysel bir problem şeklinde temsil edilmesine neden olmuştur. Engeline rağmen ödül almaya hak kazanan Melek Kurtaran olumlu kalıp yargılar yoluyla sıra dışı bir kişi olarak addedilmiştir. Haberde aralan ve bağlam bilgisi yetersizdir. Melek Kurtaran'ın karateye nasıl başladığına ilişkin geniş bilgi bulmak pek mümkün değildir. Haberin son bölümlerine yaklaşıldığında gelecekte mimar olmak isteyen Melek Kurtaran'ın annesinin, sınıf öğretmenin ve karate antrenörünün kısa açıklamalarına yer verilmekte ve azmiyle çevresine örnek olduğu ifade edilmektedir. Ayrıca balık pulu hastalığının ne olduğuna ve tedavisine dair atılan 35 kelimedenden oluşan flaş, haberde kullanılan fotoğrafın hemen altında kullanılmıştır. Gazete haber kaynağı olarak Anadolu Ajansı'nı (AA) kullanmıştır.

Haberin cümle yapıları incelendiğinde aktif cümle yapılarının kullanılarak öznenin eylemlerinde azim ve kararlılığına işaret edildiği söylenebilmektedir. Bölgesel uyum çözümlenmesi değerlendirildiğinde, cümleler arasında nedensel ilişki kurulduğu anlaşılmaktadır: “*Cesur kızın antrenörü Arzu Kabal: “Melek azim ve istekle antremanlara geldi. Karatede büyük yol aldı.” dedi.*” Cümlelerde yeterince işlevsel ilişki bulunmadığı anlaşılmaktadır. Buna göre bir cümlede verilen ifadenin açılımı sonraki cümlelerde yapılmamaktadır: 1. cümle “*Mimar olmak isteyen Destan Melek Kurtaran, azmi ve hayata tutunma isteğiyle çevresindekilere örnek oluyor.*” Devam cümlesi “*Melek : “Arkadaşlarımı ve öğretmenlerimi çok seviyorum.*” 3. cümle “*Okulumda çok mutluyum.*” Referansal ilişki açısından, bir ilgi ve benzetme sonucu metafor kullanılarak oluşturulan başlıkta cesur sözcüğü, *karatede en cesaretli sporcu ödülünü alan Melek*'le özdeşleştirilmiştir. Ayrıca, engelliğin olumlayıcı modelini resmeden özel çocuk, emanet, engel tanımayan ifadeleri de haberde geçmektedir. Haberde kullanılan tek fotoğraf, haberdeki ana olayı desteklememektedir. Fotoğrafta, sınıf arkadaşlarıyla okuldaki sırasında oturarak poz veren Destan Melek Kurtaran'ın karate sporu ile ilişkili fotoğrafı yer almamıştır.

Haber 9:

13 Mayıs pazartesi günü Milliyet Gazetesi'nin eki Vatan'da yayınlanan "İşlerinin Başındalar" isimli haber birinci sayfada ve manşetten yayınlanmıştır. Başlık ve spot kullanılan haberde, 2 fotoğraf kullanılmıştır. Enformasyon eksiltimi ve genelleştirmenin yapıldığı başlık tek başına ele alındığında, kimlerin işinin başında oldukları ve ne iş yaptıkları sorularına yanıt vermediği için ne ifade edildiğini anlamayı güçleştirmektedir. Başlıkta anlatılmak istenenler ancak spot okunduğunda ve görsellere bakıldığında anlam kazanmaktadır. Haberin spotu şöyledir: "10 down sendromlu genç, Üsküdar Tebessüm Kahvesinde üç yıldır garsonluk yaparak, ayaklarının üzerinde duruyor." Başlıkla spot bir arada okunduğunda, haber metnin ana fikrini verdiği, içeriği doğrudan yansıttığı ve genelden özele doğru bir gidişin olduğu anlaşılmaktadır. Bu haliyle başlık ve spot makro kurallar vasıtasıyla özetleme yaparak haber girişine zemin oluşturmaktadır. Haberde yer alan en önemli bilgi, 10 down sendromlu gencin garsonluk yaparak ayaklarının üzerinde durabilmesidir. Engelli kişilere yönelik politikaların eksikliğini ön plana çıkarmak yerine, mesuliyeti engelli bireye yükleyerek daha fazla çaba göstermeleri gerektiğine işaret eden haber, engelli bireyleri kahramanlaştıran kalıp yargıyı pekiştirmektedir. Haber girişinde kim, nerede, ne yapıyor sorularının yanıtlarının verildiği görülmektedir. Ana olay olarak, Üsküdar Belediyesi'nin sosyal sorumluluk projesi Tebessüm Kahvesi'nde istihdam edilen 10 down sendromlu personelin saat 08.00-14.00 ve 14.00-20.00 arasında beşer kişilik iki grup halinde garsonluk yapması gösterilmiştir. Sonuçlara bakıldığında yine haber girişi öne çıkmaktadır. Engelliliğin olumlu modeli: engelli bireylerin sınırlılıklarına değil, onların deneyim ve yeteneklerine vurgu yaptığı için uyumluluk ve ahenk unsuru açısından haber değeri atfedilerek bu yön plana çıkartılmıştır. Haberde aralan ve bağlam bilgisi yeterince yer almamıştır. Sosyal sorumluluk projesinin ne amaçla yapıldığına ve sonrasında neler olduğuna ilişkin geniş bilgi bulmak pek mümkün değildir. Haberde genç olarak nitelenen genellenen personelin yaşları, hayat tecrübeleri ve gelecek hedefleri de bilinmemektedir. Gazete haber kaynağı olarak Anadolu Ajansı'nı (AA) kullanmıştır. Olay taraflarından görev yapan iki garsonun yorumları bulunmaktadır. Üsküdar Belediyesi'nden, kafeye gelen müşterilerden de görüş alınarak haber içeriğinin zenginleştirilebilmesi mümkündür.

Cümle yapılarına bakıldığında aktif cümle yapılarının kullanıldığı dikkat çekmektedir. Engelli bireyler, eylemi yapan olarak etkin konumdadır. Engellilerin olumlu modeli: engellilerin olumlu modeline göre bu durum, öznelerinin karalılığına ve gücüne vurgu yapmaktadır. Haberde geçen sözcüklere bakıldığında durumun daha kolay anlaşılması için, kişi özelliklerine atıf yapmak amacıyla down sendromlu genç sözcük grubu kullanılmıştır. Haberde kullanılan 2 fotoğraftan 1'i daha büyük kullanılmıştır. Müşterilere hizmet ederken çekilen fotoğrafın yanı sıra ellerinde tepsileriyle bir arada poz veren üç garsonun görseli, haberde yer verilen temaya kanıt oluşturmaktadır.

5. SONUÇ

Medya, herhangi bir konuda neyi nasıl düşünmemiz gerektiğini şekillendiren önemli bir araç olarak gündelik yaşantımıza etki etmektedir. Medyada, engellilere ilişkin temsilleri belirlemek, engelli bireylerin toplum tarafından nasıl algılandığı ve engelli bireylere karşı hangi tutum ve davranışların geliştirildiği yönünde bilgiler sağlamaktadır. Medyada engelli bireylerle ilgili temsiller medya vasıtasıyla dolaşıma sokulan imajlar, söylemler ve üretilen dil ile toplumsal algı çevresinde yapılandırılmakta, engellilerin deneyimlerine dayanmamaktadır. Sonuç olarak yalnız insan manzaraları, trajediler ya da kahramanlık öyküleri ortaya çıkmaktadır. Engellilerin temsili, engeli olmayanların bu bireyler karşısında hissettikleri ve engellilik durumuna yönelik tepkilerini yansıtmakla sınırlı kalmaktadır (Zengin, 2014, s. 245-246).

10-16 Mayıs 2019 tarihleri arasına denk gelen "Dünya Engelliler Haftası" süresince incelenen Hürriyet, Milliyet, Sabah gazetelerinde: toplam 46 engelli haberine yer verildiği tespit edilmiştir. Engelli bireylere ilişkin haberlerin, tüm haberler içindeki oranının yüzde 1'den az olduğu ifade edilebilmektedir. Engelli bireylerin yazılı basında sınırlı bir şekilde yer almaları: onların

tecrübelerinin, problemlerinin, maruz kaldıkları hak ihlallerinin hukuksal kaynaklarını ve hak isteklerinin toplum tarafından görünmez olmasını ifade etmektedir. Yazılı basında engelli bireyler haberlere konu olduklarında engellilikle ilgili kalıp yargıları besleyen biçimde karşımıza çıkmaktadır. Van Dijk'ın (2015, s.20) da belirttiği gibi, haberlerin söylemleri toplumda egemen olan söylemler tarafından yeniden inşa edilmektedir. Engelliliğin egemen söylemsel yapısı, engelliğin kavramsal çerçevesi düzleminde bireysel/tıbbi, azınlık/toplumsal, olumlayıcı modelleri ortaya koymuştur. Bu bağlamda, gazetelerin engelli bireylere bakış açısının genel karakteristiğini değerlendirebilmek amacıyla söz konusu 3 temel kavramsal modele göre 9 haber belirlenmiştir. Haber metinlerinde bu modellerin nasıl işlendiğini gösterebilmek için eleştirel söylem çözümlemesine başvurulmuştur. İncelenen haberlerde haber öykülerini okur açısından anlaşılır kılan ana başlıklar, geneldir: Zaman ve yer ayrıntıları gibi bilgilerin başlık ve spottan çıkartılarak enformasyon eksiltimine gidildiği; engelliler, engeller sözcükleriyle genelleştirildiği ve kurgulandığı tespit edilmiştir. Uzun söylemler içeren haber anlatılarında bilgiyi kısaltan makro kurallar aracılığıyla özetlendiği, bazı önerme dizilerinin yerine tek bir makro önermeyi koyarak geçilen sürecin silindiği ve birden fazla ara başlık kullanıldığı söylenebilmektedir. İncelenen çoğu haberde, engelli bireylerin toplumsal yapı içerisinde nasıl konumlandırıldığı, nasıl tanımlandığının belirlenebilmesi açısından olay veya konuya dair anlamın bütünü kuran ve haberlerin sosyal yönünü veren ardalan ve olayın nasıl bir ortamda geçtiğini geniş bir çerçevede anlatan bağlam bilgisine yeterince yer verilmemiştir. Haberlerde kavramsallaştırılan engellilik modellerine göre, engellilerin rollerinde farklılık gösterdiği söylenebilmektedir. Tıbbi ve sosyal model kapsamında değerlendirilen haberlerde özne olan engelli bireylerin geri çekilerek gönderimsel yapısını örtükleştirilen edilgen çatılar kullanıldığı; olumlu modelde ise haberdeki olayı meşrulaştırarak öznelere vurgu yapan aktif cümle yapılarının kullanıldığı anlaşılmaktadır. Genel olarak fotoğraflar da haberde yer verilen temalara kanıt oluşturmaktadır. Haber retoriğini kurmak açısından açıklamaların ikna sürecini kuvvetlendirmek maksadıyla: tanımlama, metafor, mitonomi, rakamsal veri kullanımları yapılmıştır. Tıbbi ve sosyal modele göre engelliği tanımlanırken kullanılan sözcük seçimleri incelendiğinde engelli, bedensel engelli, öcü, özürülü sözcüklerinin kullanıldığı görülürken; olumlu modelde engellilik özel çocuklar, engelli, cesur, özel anneler, dezavantajlı, engel tanımayan sözcükleri ile betimlenmiştir. Engelli kişilerin yazılı basındaki problemleri temsil, engellilikle ilgili kalıp yargıları pekiştirdiğinden, onlara yönelik ayrımcılığın yeniden inşa edilmesine neden olarak güçsüz, yardıma muhtaç, mağdur ve engeline rağmen başarılı kahraman, sıradışı insan ikiliği etrafındaki söylemler ile ön plana çıkarılmaktadır. Engelli bireyleri türdeş bir kategori olarak ele alan söylemler, onların tecrübelerinin çeşitliliğine yer vermemektedir. Üç modelde de engelli olmayan insanlar normal ya da diğer insanlar, kişiler sözcükleriyle tanımlanmıştır.

Medyanın üzerine düşen sorumluluğu yerine getirebilmesine aracılık edebilmek amacıyla yayınlanan *"Engelli Ayrımcılığına Karşı Medya Dili Kılavuzu"*, insan hakları yaklaşımı temelinde engelli bireylerin toplumdaki diğer herkesle eşit ve aynı haklara sahip olduğuna vurgu yapmaktadır. İnsan hakları yaklaşımına göre, engellilerin yalnızca insan olmalarından kaynaklı bütünsel haklara sahip bir özne olduğunun altını çizen kılavuz, engelli bireylerin haklarından yararlanmalarına engel olan her türlü yapının tespit edilip dönüştürülmesine öncelik verilmesine işaret ederek medyada meselenin bir haklar meselesi olduğu anlayışının öne çıkarılması gerektiğini vurgulamaktadır. Medyada engelli bireylere ilişkin temsillere yer verirken engelli bireylerin toplumsal yaşama tam ve etkin katılımı önündeki sorunların haberleştirilmesi, uğradıkları ayrımcılık ve eşitsizliklerin görünür kılınmasının önemli olduğuna dikkat çekilen kılavuzda, yapılması gerekenler şöyle sıralanmıştır: *"Olay odaklı habercilik değil, sorun odaklı habercilik ön plana çıkarılmalı. Haber yapılırken olayı verip geçiştirmek yerine olayın ortaya çıkmasına neden olan yapısal sorunlara, bu sorunların çözümü için neler yapılması"*

gerektiğine, yükümlülerin kim olduğuna dair bilgilerin içerilmesine dikkat edilmeli. Engelli bireyler yardıma muhtaç kişiler olarak resmetmek yerine, hak sahibi özneler olarak resmedilmelidir. Yapılacak haberler engelli bireylerin hakları hakkında bilgilendirici ve bunların kullanımını konusunda cesaretlendirici olmalıdır.” (Egbatan, 2017, s. 7).

KAYNAKÇA

- Alankuş, S. (2009). Yeni Habercilik Arayışları: Hak Odaklı Habercilik, Yurttaş Gazeteciliği, Barış Gazeteciliği. İstanbul: IPS İletişim Vakfı Yayınları.
- Barnes, C. (1991). "Discrimination: Disabled People and the Media". Contact, Winter No 70: 45-48.
- Bilsin, E. ve Boşbakkal, Z. (2014). "Dünyada ve Türkiye’de Engelli Çocuklar". Ege Üniversitesi Hemşirelik Fakültesi Dergisi, 30(2): 65-78.
- Çelenk, S. (2009). "Medya ve Ayrımcılık". Televizyon Haberciliğinde Etik. Der: Bülent Çaplı ve Hakan Tuncel, Ankara: Fersa Matbaacılık.
- Cinisli, N. A. (2012). Ulusal Basında Özürlülük İmajının Sosyal Model Açısından Değerlendirilmesi, Eskişehir: Anadolu Üniversitesi SBE Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.
- Çobaner, A. ve Yıldırım, P. (2017). "Dijital Medyada Engellilerin Temsili: Toplumsal Paylaşım Ağı Facebook'ta Engelli Grup Sayfaları". Yeni Medya Çalışmaları III. Ulusal Kongre Kitabı, 9-10 Mart 2017, Ankara: Alternatif Bilişim, s. 402-418
- Dijk Teun V. (2015). "Söylem ve İdeoloji Çok Alanlı Bir Yaklaşım". Söylem ve İdeoloji. Editör: Barış Çoban İstanbul: Su Yayınevi.
- Dursun, Ç. (2007). "Hak Haberciliğinin Doğası ve Olanağı". İnsan Hakları Haberciliği. İstanbul: IPS İletişim Vakfı Yayınları
- Ergüden, D. (2008). Sosyal Dışlanma Açısından Bedensel Engelli Bireylerin Yaşantılarının İncelenmesi, Ankara: Hacettepe Üniversitesi SBE Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.
- Egbatan, M. (2017). Ayrımcılık: Engelli Kadınlara Hak Temelli Aktif Destek Projesi Engelli Ayrımcılığına Karşı Medya Dili Kılavuzu. Ankara: Engelli Kadın Derneği.
- Gazete Tirajları, (9.05.2019 tarihinde <http://gazetetirajlari.com/HaftalikTirajlar.aspx>, adresinden ulaşılmıştır.)
- Giddens, A. (2008). Sosyoloji. Yayıma Hazırlayan: Cemal Güze.İ İstanbul: Kırmızı Yayınları.
- Hürriyet Gazetesi, (2019). 10-16 Mayıs 2019.
- Hürriyet Gazetesi, (2019). "En büyük engel sevgisizliktir.", 10 Mayıs cuma, s. 14.
- Hürriyet Gazetesi, (2019). "Annenin İsyanı: Öcü Değil, Çocuk.", 12 Mayıs pazar, s.11.
- Hürriyet Pazar, (2019). "Gerçekliği kabul ettim ama direnmekten vazgeçmiyorum.", 12 Mayıs pazar, s.8.
- Hürriyet Seyahat, (2019). "Türkiye'nin engelsiz 10 müzesi.", 12 Mayıs pazar, s.8.
- Kuyucu, M.(2019). "Engelli Çocuk ve Medya: Engelli Çocukların Medyadaki Temsili". Sosyal Bilimler Alanında Araştırma Makaleleri-4, Ankara: Gece Akademi, s.54-84.
- Milliyet Gazetesi, (2019). 10-16 Mayıs 2019.
- Milliyet Gazetesi, (2019). "Cesur Melek", 13 Mayıs pazartesi, s. 3.

- Milliyet Gazetesi'/Vatan, (2019). "İşlerinin Başındalar", 13 mayıs pazartesi, s. 1.
- Milliyet Gazetesi, (2019). "Dede ve torun engellinin umudu", 15 mayıs çarşamba, s. 10.
- Özer, Ö. (2011). Haber, Söylem ideoloji, Eleştirel Haber Çözümlemeleri. Konya: Literatürk Yayıncılık.
- Özgökçeler, S. ve Alper, Y. (2010). "Özürülüler Kanunu'nun Sosyal Model Açısından Değerlendirilmesi". İşletme ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi, 1/1: 33-54.
- Öztürk, M. (2011). Türkiye'de Engelli Gerçeği, İstanbul: MÜSİAD Cep Kitaplığı.
- Özürülülerin Yazılı Basında Yer Almasına İlişkin Araştırma ve Analiz Raporu (2006). T.C Başbakanlık Özürülüler İdaresi Başkanlığı, Ankara: Devlet İstatistik Enstitüsü Matbaası.
- Paftalı, E. (2013). Yakın Dönem (1996-2013) Türk Sinemasında Engellilerin Temsili, Eskişehir: Anadolu Üniversitesi SBE Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi,
- Pirls, D. ve Popovska, S. (2013) "Media Mediated Disability: How to Avoid Stereotypes", International Journal of Scientific Engineering and Research, 1(4): 42-45.
- Polat, Ç. S. (2011). Engelli Bireylere İlişkin Kültürel Tanımlamaların Başka Dilde Aşk Filmi Üzerinden İncelenmesi. Ankara: Hacettepe Üniversitesi/SBE, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi.
- Sabah Gazetesi, (2019). 10-16 mayıs 2019.
- Sabah Gazetesi, (2019). "Protez bacakla mutluluğa kanat açtı.", 10 mayıs cuma, s.5.
- Sabah Gazetesi, (2019). "Engel tanımayan anneler okula döndü." 13 mayıs pazartesi, s. 4.
- Sönmez, Ö. F. ve Karatekin, K. ve Merey, Z. (2013). "Ulusal Televizyon Kanallarında Engelli Hakları", Turkish Studies, 8(8): 2073-2095.
- Stamou, A.G. ve Alevriadou, A. ve Soufla, F. (2016). "Representations of Disability From The Perspective of People With Disabilities and Their Families: A Critical Discourse Analysis Of Disability Groups On Facebook". Scandinavian Journal of Disability Research 18 (1): 1-16.
- Toplum Engelliliği Nasıl Anlıyor Araştırması (2002). Özürülülük Eğitimi: Toplum Özürülülüğü Nasıl Anlıyor Temel Araştırması, Ankara: Devlet İstatistik Enstitüsü Matbaası.
- TÜİK (2011). Özürülülerin Sorun Ve Beklentileri Araştırması, 2010. T.C. Başbakanlık Türkiye İstatistik Kurumu Haber Bülteni, Sayı: 71.
- Türkiye Özürülüler Araştırması (2009). Ankara: Devlet İstatistik Enstitüsü Matbaası.
- Ulu, E. (2013). Televizyon Haberlerinde Sunulan Engelli Temsillerinin Alınlanması. İstanbul: Arel Üniversitesi Yüksek Lisans Tezi.
- Yıldırım, Ş. B. (2011). Engellilere İlişkin Haberlerin Hak Haberciliği Bağlamında Değerlendirilmesi, Eskişehir: Anadolu Üniversitesi SBE Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi.
- Zengin, O. (2014). "Engellilik Modelleri Çerçevesinde Medyada Engelli Temsilleri". İletişim Ve... Editör: Aysel Aziz ve Suat Sungur. İstanbul: Hiperlink Yayınları.
- World Report On Disability (2011). World Health Organization, Switzerland:WHO Library Cataloguing-in-Publication Data.